

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARININ ÜNLÜ VARLIĞI

Mukim SAĞIR¹

ÖZET

Ağzı araştırmalar bu gün itibariyle, çok önemli bir yere gelmiştir. İl ve İlçe düzeyinde Türkçe ve Türkçe sesi ağzı bir oranda araştırılmış bolca metinler oluşturularak önemli incelemelerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada, alşmalarda ses bilgisi üzerine en geniş ve kapsamlı bir şekilde incelenen konu alanıdır. İlgili ağzı relerinin ve ve ve varlığı; ve ve ve hecelerle ilgili ses olayları, alşmalarda geniş olarak ele alınmıştır.

Bu makalede mevcut eserlerden hareket edilerek Türkçe ve Türkçe sesinin ve varlığı; ortak tanımlar ile belirlenmesi ve sınıflandırılması çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ve Türkçe sesi, ve ler, tanımlar, sınıflar

THE PRESENCE OF VOWELS AND CONSONANTS OF TÜRKİYE TURKISH DIALECT

ABSTRACT

Accent research has come to a very important point recently. The accents of Turkish in Turkey at the level of city and town have been studied to the largest extent and investigated producing lots of contents.

In these studies, phonetics is the subject of field which has been studied primarily and comprehensively. The presence of vowels and consonants of related accents in regions, sound events related with vowels, consonants and spells take part in the studies.

In this article, presence of vowels of Turkish was determined with common definitions using available literature.

Keyword: Vowels, Turkey Turkish, Definitions, Samples

Ağzı araştırmalar bu gün itibariyle, çok önemli bir yere gelmiştir. İl ve İlçe düzeyinde Türkçe ve Türkçe sesi ağzı bir oranda araştırılmış bolca metinler oluşturularak önemli incelemelerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada, alşmalarda ses bilgisi üzerine en geniş ve kapsamlı bir şekilde incelenen konu alanıdır. İlgili ağzı relerinin ve ve ve varlığı

¹ Erzurum Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

EİA: 74; *Ö* lenso -Buran, EYAD: 33). Ağ-*dan*, k ş s ras nda dil hafif e geri e , ekik durumdad r (Olca , DTYA: 16). *TV* r_k e ve abanc kelimelerdeki ince a' belirtmek i in (*Ö* lenso , KYA: 19), *V nV* u umlar n n, inceltici seslerin etkisi ile oluşmuş (Sağ r, EYA: 19) bir *V nV* *Ö* r. oğunlukla kal nlaşt r c *V nV* lerin etkisi le oluşan, daha , ok , a *V nV* *Ö* n .*elliklerini* g steren , a *V nV* *Ö* r. konuşurk , ab (Olca , DTYA: 16); ha v n, saf r, katli m (*Ö* na , RİA: 15), vat n, n (Gemalma *Ö* EİA: 74), gidilc < gidileceği, al vec n 'al vereceğim' (*Ö* lenso , KYA: 19), şam-*Ö* 'eş am-*Ö*', . ahta, h mam, h va, kad r, m hle (Erten, DA: 3), ann mam 'anlamam', g hve, hak g ten (Sağ r, EYA: 19-20), t ne (Kala , EİA: 15), c*Ö* k, , b*İ* i 'b*İ* i or', vci a 'avc a' (Demir, OİYA: 55), ri 'eğri', d ni*Ö* 'deni*Ö*' em kli (Demir, SİYA: 81), *Ö* t*İ* n 'Ö t ile', *Ö*-*Ö* l 'Ö-*Ö* l', di l m 'di elim', evl k 'evlek', ed l m 'edelim', girm d m 'girmedim', sevm m 'sevmem', gi m 'gi me', des m 'desem', biş r 'pişer', gid r 'gider', ge*Ö* r 'ge*Ö*r', isters n 'istersen', , ekeceks n 'ekeceksen', ev 'eve' g n 'gen', tik n 'Ö kk n' (Demir, TYA: 133-134), s s, turb 'V rbe', b n 'ben' (Demir, OİYA: 55), . lellermiş 'eğlerlermiş', risini 'eğrisini', b kleri*Ö* 'bekleri*Ö*', kmi e ; ekme e' (Demir, TİYA: 78-79), rnekleri ile tan mlanan bu , a sesine *TV* rki e *TV* r_k esi ağ-*lar* nda s k olarak rastlanmaktadır (*Ö* lenso , KYA: 19; Korkma *Ö* NYA: 31; Korkma *Ö* GBAA: 6).

1.2.a / ı arası a ünlüsü:

a / ı arası a ünlüsü: *Ö*
a / ı arası a ünlüsü, . ene bak m ndan a' a daha ak n erde boğumlanan (Korkma *Ö* GBAA: 9), daralm ş (Ercilasun, KİA: 51; *Ö* lseren, MİA: 43; Eren, ZBKİA: 19; *Ö* lenso -Buran, EYAD: 33), *Ö*-*Ö* ar geniş, kal n (*Ö* na , RİA: 15), duruluğunu ka betmiş (*Ö* nşen, KYA: 17), bulan k (Gemalma *Ö* EİA: 73), *V nV* *Ö* ve *V nV* lerin daralt c etkisi le oluşmuş kapal a'd r (*Ö* lenso , KYA: 19; *Ö* nşen, KYA: 17). *Ö* *Ö* n dillerde g *Ö* len bu ses (, ok, GF: 73; Erem-Sevim, K. Dili: 154); ark d ş, g pm ş (Korkma *Ö* GBAA: 9), port kal (Ercilasun, KİA: 51), *Ö* haft , . am ş r (*Ö* lenso , EİA: 19), ark *Ö* çin, sar cak (*Ö* lsevin, UİA: *Ö* 13), *Ö* l cak, sor cak, b rak n 'b rak n' (Demir, OİYA: 55), . kard cak *Ö*, kartacık', sat *Ö* cah 'satacak', bur a, or a (Demir, TİYA: *Ö* 79) a l a, olm nca 'olma nca', bur *Ö* a 'bura a', başl al m, akşaml *Ö* nca 'akşaml nca' (Demir, TYA: 135) rnekleri le *Ö* klanmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

1.3. a / o arası a ünlüsü:

Yuvarlak a ve geniş e bir a V nV Ş D r. Bu V nV rV n boğumlanmasında dil geri, kakl a'da olduğu gibidir. Ancak boğumlanma s r a ş nda a ş kanalı bira c k daralmış ve dudaklar da uvarlaklaşmıştır. a ile o arasındaki boğumlanma basamağında oluşan (Korkma GBAA: 9; Ç lenso -Buran, EYAD: 33), ar uvarlak, geniş (Ç na, RİA: 15), hafif uvarlaklaşmış bir a V nV Ş D r (Ercilasun, KİA: 51), b bam (Ç lsevin, UİA: 13), t vuk, uş, d vul (ZBKİA: 19).

İlk hecedeki a V nV Ş rV n kal n-dar, uvarlak a da kal n-geniş uvarlak V nV e d rV şmesi sonucu, ikinci hecedeki a V nV Ş rV kendisine benleme e, al ş ğ gibi, iki komşu hecedeki a ve o'ların kaşması sonucunda o'nun Dleşmesi ve kendi V.erindeki uvarlaklık etkisini a' a aktarması ile oluşmaktadır: b ba / bub / bob 'baba', anlaşma k d_ lur 'anlaşma k da olur', ekseri s cak d_ lur 'ekseri s cak da olur' (Ç lenso : KYA: 19), bub, sonur (Korkma GBAA: 9), mur, b bam (Ç na, RİA: 15), palt n (Ercilasun, KİA: 51), h ; ok', bab (Sağ r, EYA: 20), olu 'olu or', hs ll h ' oksulluh' ndan 'ondan' (Ç lseren, MİA: 42); b bam, nat 'Nato', sar 'sar or' (Ç nşen, KYA: 19), ol 'olu or', gidi 'gidi or', bilemi m 'bilemi orum' (Demir OİYA: 56), gedi 'gidi or', geli 'geli or' (Demir, TİYA: 79-80) sad lar 'sat orlar', b bamdan, b basi (Demir, TYA: 135) renkleri bu sesi a r nt la an renklerdir.

1.4. Boğuk, dil ve dudak etkisinden uzak "a" ünlüsü: a

a V nV Ş rV n boğuk, dilin ve dudakların etkisi kaldığı durumda o naklanan, dudak V nV lerinden kaşma eğilimine bağlı olarak o ve a V nV lerinden d rV şerek oluşur; ah ; ok', baş (boş) renkleri ile a klanan (Gemalma EİA: 68) bir a V nV Ş D r.

1.5. u'ya yaklaşan "a" ünlüsü: a

"gocana 'kocana' rneği ile verilen bir sestir (Ç lsevin, UİA: 13)

1.6. Kalın "a" ünlüsü: a

Geniş bir b iimde daha ok V, V k dil, patla c, V mŞ. art damak k ve gene V, V k dil, s. c, V mV, ğ anında s lenen bir sestir. V, V k dil sesi olarak a dilindeki a'dan a r l r (Z lfikar, VG A: 301).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

1.7. Genizleşmiş “a” ünlüsü;

Geni□ olu□ kken boğumlanan V nV ler geni□lik □elliği ka□an r. oğunlukla, V nV □ □ şV kten sonra V nV ler geni□liğini korurlar: sa□ ‘sana’ (Demir, TYA: 157-158), ba□ ‘bana’ rnekleri ile □ klanan bir sestir (V lsevin, UİA: 13).

1.8. Ayın sesinin yerine söylenen “a” ünlüsü: ‘a

Daha, ok Ara□ a kelimelerde, k smen de Ara□ a tesiri le ba□ TV r□ e kelimelerde g N len bir V nV □ r: ‘abb lkad r ‘Ab□ lkadır, ‘aca ip, ‘acele, ‘alemi, ‘alem, ‘ami ‘amca’, ‘araba, ‘as l, ‘aslen (Erten, DA: 3).

2. e

“e V nV □, V nV □, i□gisinde □, i ile □, a aras nda boğumlanmaktadır. Bu iki V nV □ aras ndaki boğumlanma alan geniş olduğundan (□, ok, GF: 68) a□-□ al şmalar nda diğerv nV lerden, ok □, e V nV □ ne rastlanmaktadır.

2.1. Kapalı “e” ünlüsü:□

Kapal □, e TV r□ e TV r□ esi □ a□-□lar nda geniş er tutmaktadır. □ n seslerinde □, a n □ da □ i bulunduran abanc k kenli kelimelerdeki i, i > e değışmesi sonunda orta a □, kt ğ belirtilen; □ lim ‘ilm’, □ hdi ar ‘ihtiar’ (Olca □, EA: 20), □ der k ‘gideri□, □ isi ‘i isi’, □ tmedim ‘gitmedim’, □ ddik ‘gittik’ (Demir, SİYA: 83) rnekleri verilen bir sestir. Ba□ a□-□larda, İstanbul a□ndaki □ k e’lerin de kapal □, e şeklinde seslendirildiğine rastlanmaktadır: □ l ‘el’, □ ‘ve’, □ lir ‘gelir’ (Caferoğlu, GDİAT: XVI). TV r□ ede temel V nV lerin d ş ndaki bu doku□uncu V nV □ n ve arka a g re ortada oluşur; □ k ş s ras nda dilin s rt a’dan bir pa□ a kabar k, i’ e g re de a□ akt r. i’ e ak n (V lenso □, KYA: 21), e / i değışmesinin bir evresi olan (Olca □ vd, AKD: 13; V lenso -Buran, EYAD: 33; Erten, DA: 3; □-□ elik, UMA: 13; V lseren, MİA: 43; V nşen, KYA: 19; Eren, ZBKİA: 19; Demir, OİYA: 56), dar ve kapal (Ercilasun, KİA: 51), ar geniş (V □a □, RİA: 15), a g n bir ara V nV □ r (Gemalma□ EİA: 68). Dil s rt □, a sesine g re kabar k, ar a□ ak bir ses sa l r (Z lfikar, VG □: 302). A n kelimeler, a n k lerde ve a n kişilerde bile, ba□en □, e ve a, i □, ba□en de □ ile g N lmektedir: □ -, □ l olu ‘el oğlu’, □ ? ‘Ne?’ (V lsevin, UİA: 13), □ t-, □ şme (Akar, MA: 15), □ in ‘di e’, □ şitmedim ‘işitmedim’, □ i ‘i i’, □ si ‘gi si’ (Demir, TİYA: 82), □ il ‘değil’, □ isi ‘ke isi’, □, ‘hı □’, □ şit□ m ‘ışittim’, □ nmesi ‘inmesi’, □ i ‘i i’, □ ki□ ‘iki□, □ din ‘gidin’, □ ner ‘iner’ (Demir, TYA: 139).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

2.8. Tam kapanmamış, yarı açık “e” ünlüsü: ä

ä, a ile e aras ndaki boğumlanma basamağ nda bulunan, ani kapanma etkisine uğram ş, fakat her tam olarak kapanmam ş olan d n, ar a k, e V nV Ş d r: gä icek, amäşir, äkima (Korkma GBAA: 6; NYA: 31, G lenso , KYA: 19-20). K rşehir resinde, a g n olarak kullan lan sert damak ve umuşak damağ n ortas nda, a V nV Ş ne g re daha nde teşekll eden ve berrak bir t nlama rengine sahip olan ince a'd r: guvä ‘ğ ve ’, ämiş ‘eğmiş’ (G nşen, KYA: 18).

2.9. Çok kapalı “e” ünlüsü: é

TV rki e TV rki esi ağ-lar nda, ok a rastlanan ve s nrl renkleri olan, ok kapalı, e-i aras bir V nV Ş r: biimdér (Gemalma EİA: 68, 76), l éra (Kala , EİA: 15).

2.10. Yarı yuvarlak, geniş, ince “e” ünlüsü: e_ı

e- aras nda, hafif e uvarlaklaşm ş (Ercilasun, KİA: 52; Korkma NYA: 30; Eren, ZBKİA: 20; G lenso -Buran, EYAD: 33), ar uvarlak, geniş, ince; de vlet, e çok (G na , RİA: 15), uvarlaklaştr c V nV Ş lerin etkisi ile e > , e > V doğrultusunda oluşan bir V nV Ş r: de vlet, eve t, de v r (Sağ r, EYA: 21), de vlet (Demir, OİYA: 56), de v l ‘değil’, de v rde ‘devirde’, e vme ‘acele etme’ (Demir, TİYA: 82), be le, e le, e li se ‘le ise’, e le miş ‘le imiş’, de v l ‘değil’ (Demir, SİYA: 84), e lecen ‘leceksin’, e rV n ‘rdn’, e ldi ‘ld’, e ldu (ld’, e mer ‘mer’, e lumlu ‘mV mV’, e bir ‘br’, şe le ‘ş le’, be rek ‘b rek’, d e vlet (Demir, TYA: 140).

2.11. Yuvarlak “e” ünlüsü: e°

K rşehir resinde tipik bir uvarlaklaşma etkisi le oluşmuş uvarlak, e V nV Ş d r: de°vlet, bu se°fer ‘bu sefer’, be°le ‘iki kardeş ocuğu’ (G nşen, KYA: 20). > e değişiminin sonucunda oluşan renkler de vard r. D-laşmenin ara basamağ n temsil etmektedir: e°le ‘le’, şe°le ‘ş le’, ş fe°r ‘şof r’ (G lseren, MİA: 43), be°le, e°le (Demir, OİYA: 56), be°le, be°lece, e°le, isdemi e° ‘istemi or’, vermi e° ‘vermi or’ (Demir, TİYA: 82).

2.12. Ayın sesinin yerine söylenen “a” ünlüsü: ‘e

Arap a kelimelerin tesiri le birkaç kelimedede g V len, a n sesinin e ile s lenen şeklidir: ‘ebdes ‘abdest’, ‘e-ra il ‘E-ra il’ (Erten, DA: 4).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

3.1

TV rki e TV rki esi ağzlarında bu $\mathcal{V}$ - $\mathcal{V}$ dar, artV nV $\mathcal{V}$ n değişik şekillerine pek rastlanmamaktadır. i ve u' a kaçan şekilleri vardır

3.1. ı / i arası "ı" ünlüsü:

$\mathcal{V}$ - $\mathcal{V}$ dar, ar kal n: k- $\mathcal{V}$ k 'ilk' ($\mathcal{V}$ na , RİA: 15), / i arası V nV $\mathcal{V}$ $\mathcal{V}$ r (Ercilasun, KİA: 53). S lenişinde ağzı ' a g re birağ daha a k onun i in de ar kapal bir sestir ($\mathcal{V}$ lenso , KYA: 21; Z lfikar, VG A: 302; Erten, DA: 4; $\mathcal{V}$ nşen, KYA: 21; Eren, ZBKİA: 20). Orta damağ n i' e ak n bir noktasında, n damak s n r nda o naklan r (Sağ r, EYA: 22; $\mathcal{V}$ lenso -Buran, EYAD: 33; $\mathcal{V}$ lseren, MİA: 43). Daha , ok ince s radan kelimelerde , h, g V nV $\mathcal{V}$ lerinin an nda g $\mathcal{V}$ r (elik, UMA: 14). i' e doğru aklaşma an amanda inceltme eliği olan , c, , s, ş, , $\mathcal{V}$ V nV $\mathcal{V}$ lerinin etkisi ledir: ar annar, b, a 'b, ağ', ga ş, ord a 'Ordu' a, n şan (Demir, OİYA: 56), gar , or a, para , ur a (Demir, TİYA: 84), s vas 'Sivas', arağ 'arağ', an 'ani', han 'hani', ol 'olu or' (Demir, SİYA: 85), bur e 'bura a', m s r 'm s r', a l a 'a la a', bil r 'bilir', kel r ver rs n 'gelir verirsin', iş n 'işini', s n r 's n r', iş m 'işim', ev n 'evin' (Demir, TYA: 143-144).

3.2. ı / u arası, yarı yuvarlak "ı" ünlüsü:

/ u arası nda dudaklar n, ok- $\mathcal{V}$ f; ld $\mathcal{V}$ ohd r (Sağ r, EYA: 22), hafif e uvarlaklaşmış durumunda o naklanan, h rt na 'f rt na', nam s m 'namusum' renkleri de verilen (Ercilasun, KİA: 53), ar uvarlak, dar, kal n birV nV $\mathcal{V}$ r: ($\mathcal{V}$ lenso -Buran, EYAD: 33; $\mathcal{V}$ lseren, MİA: 43; Eren, ZBKİA: 20; Demir, OİYA: 57), gar , şur 'kar ş r', apd k, ar r ; ağ r r, aln $\mathcal{V}$ aln $\mathcal{V}$ (Demir, SİYA: 85), a 'a', art k 'art k', gaş k 'kaş k', gel k 'geli oruğ', da an r 'da an r', al rd k 'al rd k', şehitl k 'şehitlik' (Demir, TYA: 144-145).

3.3. ı / u arası daha yuvarlak "ı" ünlüsü: ı

Dudaklar n , ok $\mathcal{V}$ f bir uvarlaklaşma ile 'n n boğumlanmas na kat lmas sonucu oluşmuş, / u arası bir V nV $\mathcal{V}$ r. Genellikle dudakV nV $\mathcal{V}$ lerinin an nda ve a ap s nda başka bir uvarlakV nV bulunduran kelimelerde $\mathcal{V}$ -leşme eğilimi g steren , u V nV $\mathcal{V}$, b le bir ' a d $\mathcal{V}$ şmektedir: biral , ağmır (Gemalma EİA: 77), gabih 'kabuk', , ibih ; ubuk' ($\mathcal{V}$ lseren, MİA: 43), annemdir, galdırılır, ollarımız (Demir, TİYA: 84-85).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

3.4. Kaybolmak üzere olan; kalın, zayıflamış, normalden kısa “ı” ünlüsü: ı

akırba ‘akraba’, masıraf ‘masraf’ (G lsevin, UİA: 14), gonarım ş, varıd, ekmeımen (Demir, TİYA: 84), varıd, varım ş, at ı ‘at or’, ald r ı ‘ald r or’, ıvıv ı ‘ıvıv or’ (Demir, SİYA: 85), başla ız n ‘başl orsun’, o na ılar ‘o nu orlar’, sat ı ‘sat or’, al ı ‘al or’, geli ı ‘al or’, ar ı ‘ar or’, varım ş, varısa, arta ı ‘art or’, aıc k ‘aıc k’ orı a ‘or a’ (Demir, TYA: 142-143), rnekleri le ı klanan, v nıv ıv r.

4. i

n, kkl, boğumlanmas nda damak perdesi ile dil aras ndaki ı kl k en v k olan v nıv, i v nıv ıv r (Korkmaı GBAA: 5). Bergstrasser’e g re Tv rı ede dar (kapal), vurgulu ve vurgusuı hecede bulunabilen v, eşit i’den s-ı edilse de (ı, ok, GF: 66), Tv rki e Tv rı esi ağ-ı ar nda dokuı, i v nıv ıv ile karşı laş lmaktadır.

4.1. Normal “i” ünlüsüne en yakın “ı” ünlüsü: ı

Tv rki e Tv rı esi a d n konuşmaş ndaki i, i v nıv ıv ne g re biraıgeride ve geniş olarak boğumlanan, i v nıv ıv r (Gemalmaı EİA: 78).

4.2. Kapalı “i” ünlüsü: i

Darlaşmaş nedeni le boğumlanma b lgesini ne doğru ka d ran, normal, i v nıv ıv ne ak n bir v nıv ıv r: gelir ‘geli or’, g rir ‘g v r’, di ir ‘di or’ (Gemalmaı EİA: 79).

4.3. i / ı arası “ı” ünlüsü: i

ok se rek karşı laş lan, i / aras v nıv ıv r; i ssi ‘s cak’, si cah ‘s cak’ (Gemalmaı EİA: 78). Daha faıla boğaıgerisinde ’ a doğru ka an bir boğumlanma noktas nda o naklan r; i h-ı, k-ı, borı ‘boru’, gap i ‘kap’, ar i im ‘arım’ (Sağ r, EYA: 23). Asl nda umuşak, fakat erli ağ-ı arda kal n s lenilen v nıv-ıv erden nce kullan ld ğ g v r (Caferoğlu, STAD: XXIV; GDİAT: XV).

4.4. i / ü arası “ı” ünlüsü: i

i ile v aras nda (G lenso -Buran, EYAD: 33), hafif e uvarlaklaşm ş; gavi m (Ercilasun, KİA: 53), dar, ince; mi safir, ko i n (G na, RİA: 15), oluşumunda v nıv benıeştirmelerinin, baıen de dudak v nıv-ıv erinin etkisi g v len; s kdi, v-ı ne, v, cı k, gendi (Sağ r, EYA: 23), bi lnıv v m, bi lmeı k (G lseren, MİA: 43), v sesine aklaşan, bi t e, mapı s ‘mahpus’ (G nşen, KYA: 21),

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

mektî p, bi_ç, ş ni (Eren, ZBKİA: 20), d_çi r, deri k, kesi k, di i
 ‘di or’ (Demir, TİYA: 86), haçrlamak_ i, v n, onun_ i, v n,
 bi tç kden ‘bittikten’, temi_çek, bi lir, bi ş v v k ‘pişiririç
 (Demir, SİYA: 87), renkleri verilen_ i v n v v r. oğunlukla
 dudak v n v_ç b’nin tesiri le orta a, km ş r: peç k ‘peçk’,
 _çelli kle ‘_çellikle’, devir ‘devir’, demirden ‘demirden’, edi v r
 ‘edirir’, fi nduk ‘f nd k, ola_ b i l i r ‘olabilir, olmas_ i, v n ‘olmas
 i in’.

4.5. Açık “i” ünlüsü: i

i v n v v ile, ok kapalı, e v n v v aras nda o naklanan,
 normal, i v n v v nden, ene ç s n n nispeten geniş olmas ile a r lan
 i v n v v v r: edes in ‘edesin, gel ir ‘gelir’ (Gemalmaç EİA: 68).
 Telaffuçında dil damaktan a r l r, aç_ç boşluğu normal i’de olduğu
 gibi değıl, biraç daha aral kl d r: igid, sek iç b il- (Z lfikar, BDA:
 66), b inç k, ev ine, gitt ik, ib v k (Demir, OİYA: 57).

4.6. Yarı açık “i” ünlüsü: i

i ile kapalı, e aras nda i+e=i şeklinde kurulan, i ile
 başla p, e ile biten, ie deęerinde, aris i ‘ ar s’, tahsi i ‘ taks i e’,
 veri ‘veri or’, d rcihar ‘d rcihar’ renkleri le ç klanan bir, i
 v n v v v r (Sağ r, EYA: 23).

4.7. Normalden daha kapalı, vurgulu “i” ünlüsü: i

v n v_ç ne ak n, normal, i v n v v nden daha kapalı ve
 vurgulu, i v n v v v r: g v rir, gidirsin, atir, açir (Ercilasun, KİA:
 53). Uçin şekline de rastlanmaktadır (Olca, EA: 21).

4.8. Kaybolmak üzere olan “i” ünlüsü: i

Za flam ş, i v n v v v r: i i oldu ‘i i oldu’ (Ç lsevin, UİA:
 14), ne_ imiş, _çengin_ imiş, e ice, e i uk, ilaçm (Demir, TİYA:
 86), ismin_ inan ‘isimle’, ederler_ imiş ‘ederlermiş’, var_ idi ‘var idi,
 el_ilen ‘el ile’, ge i oç ‘gi ini oruç dok i ‘doku or’, olmak_ ilaçm
 ‘olmak laçm, tuta i ‘tutu or’ (Demir, TYA: 148-149).

4.9. Arapçadaki ayn sesinin yerine kullanılan “i” ünlüsü:

‘i

Arap a kelimelerde ve Arap a kelimelerin tesiri le birkaç
 kelimedede g v v r: ‘içedin ‘içettin’, ‘içed ‘içet’, se’irtli ‘Siirtli’
 (Erten, DA: 4).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/3 Spring 2008

5 o

Yuvarlak *o* *V nV Ş nV* n o naklanmas nda dilin damaktan u^{akl} ğ ^u’nun o naklanmas ndan daha fa^{ad} r. Bunun ⁱ in de; kapal , orta, ^a k, o *V nV* leri an nda, nicelik olarak da bu *V nV nV* n u^{ün} ve k sa^{şekilleri} ile de kar^ş la^ş lmaktad r (, ok, GF: 69).

5.1. o / ö arası ön damak “o” ünlüsü:

o / *ö* aras nda; edi . rum, di . r (Ercilasun, KİA: 53), uvarlak, geniş, ar kal n bir *V nV r*; . rdek, k rpe, . tu[□] (*Ö* na , RİA: 15). ⁿ damakta oluş an, ar ^a k, *V nV Ş nV* n boğumlanma noktas n n orta damak s n r na ka mas ile boğumlan an; dohd r, sal. n (Sağ r, EYA: 24), se rek rastlanan, kal nlaş m ş bir , ve a incelmış bir , o sesidir (Korkma[□] GBAA: 8; NYA: 33; Erten, DA: 4), k r (ⁿelik, UMA: 15). Kal nlaş t rma etkisi apan *V nV* lerin an nda bulunur: k ^p k, . ^k g ^V r (*Ö* lseren, MİA: 43-44), k ^V, g. ^{el} ‘^gel, g ^V mce ‘g ^V mce (*Ö* nş en, KYA: 21), k , k k (Eren, ZBKİA: 20), g bek, k ^V, b. le, d. ver ‘d ğ er’, . nce ‘nce’ (Demir, OİYA: 57), d. keller ‘d kerler’, d. ^{V nV r} (d ^g ^{V r}, g ^V ‘g ^V’, d. ^{nV} ‘d ^{nV}’, g. me^V k (g meri[□]), t. ^{nV} ‘d ^{nV}’ (Demir, TİYA: 87), k. ^V nde, k. e, g. ‘g.’, g. nderin ‘g nderin’, d. ke^V k ‘d ker[□], d. ^V n ‘d ^v ^V n ‘d ğ ^V n’ (Demir, SİYA: 89), b. le, . le, ş. le, . nce, . buru ‘^{V nV}’, k. mur ‘k ^{nV} r’, . der ‘der’, g. l ‘g l’ (Demir, TYA: 150).

5.2. o / ö arası art damak “o” ünlüsü:

o ve *ö*, *V nV* lerinin art damaktaki kar^ş l ğ d r: isti , g. dun (Korkma[□] GBAA: 9). ⁿ damak *o* *V nV Ş* nden art damakta o naklanmas la a r l r. *V nV Ş* sert damak sesi olup, ne ak n; *o* *V nV Ş* umuş ak damak sesi olup, arkada; bu *o* *V nV Ş* de ine sert damak sesi olup, boğumlanma noktas n n art damak s n r na ka mas ile oluş maktad r (*Ö* lenso :KYA: 21). Duruluğ un ka betmiş bir sestir: di ller, giri (*Ö* nş en, KYA: 21)

5.3. o / u arası “o” ünlüsü:

Bu *V nV* *o* ile *u* aras nda, daha ok o’ a aklaş an bir erde o naklan r, aw ş cam ş (Sağ r, EYA: 24). Dil hafif e geri e, ekik durumdad r. K ^k, bu ^{amiri} olan kelimelerde daha s k rastlan r (Olca , DTYA: 16). Yuvarlak ar geniş, kal n bu *o* *V nV Ş nV* n; glum ‘oğ lum’, av , ‘av^u’ (*Ö* na , RİA: 15), ilk hecedeki *V nV* lerinden oluş tuğ u da g ^V lmektedir: b (bu), ah (ahu), s. [□] ‘s. [□] (Gemalma[□] EİA: 74), sand h ‘usand k’, d. dağ ‘dudağ’ (*Ö* lseren, MİA: 44), gut’l ssun ‘kutlu olsun’, hem_ rda hem burada

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

Allah ra^ı sun (G^ı nşen, KYA. 22), s mak, ş ralarda (Eren, ZBKİA: 20), b r a ‘bura a’, b r ‘bura ’, d arsa ‘doğarsa’, r dan ‘ordan’, o rt ‘oğurt’ (Demir, OİYA: 57), na, ndan, nar, r e, nu (Demir, TİYA: 88).

Ordu ve Giresun ağ-ı lar nda V, V n^ı teklik işaret s fat ve -ı amiri hemen hemen tek rneklik ar-ı edecek bⁱ imde u’dur. Tokat ve resi de T^r ki e’nin i b lgelerine g^e işte bir ara b lge, g^e işi sağla an coğraf ad r. V n^ı teklik işaret s fat ve -ı amiri o / u aras ’dur. Ek geldiğinde de değişmemektedir. Sivas ağ-ı lar nda ise, ok du ulan ses değildir: ş ru a ‘şura a’, so k ‘soğuk’, har ‘ukar’, ş ‘şu’ (Demir, SİYA: 89). Trab^ıön resinde s k du ulan seslerdendir: ndan, nu, ras, karki, nnar, lara ‘onlara’, a ‘ona’, bam-ı bas n n, g aruk ‘ko ar-ı, g ‘ko ’ do m ‘doğum’, so k ‘soğuk’ (Demir, TYA: 151).

6ö

Bu kat ş k V n^ı r^ı n o naklanmas nda dilin durumu e’de, dudaklar n durumu da o’da olduğu gibidir (ok, GF: 72-73).

6.1. ö / o arası “ö” ünlüsü: ö

ile, o aras nda, daha fa-ı a, o etkisi b rakan, V n^ı r^ı (Sağ r, EYA: 24). Yar kapalı, e ve / i aras, i V n^ı leri gibi bu ses de asl nda umuşak, fakat erli ağ-ı lar da kal nlaşan V n^ı -ı lar den nce ve sonra k smen kal nlaşarak kullan lmaktadır (Caferoğlu, STAD: XXIV). Anadolu ağ-ı lar nda geniş bir kullan ma sahiptir: gedi ör, so^ı ör, di ör (Caferoğlu, GDİAT: XV).

6.2. Yarı kapalı, ön çıkaklı “ö” ünlüsü: ö

Yar kapalı, n, kabl V n^ı r^ı. Yak n nda bulunan V n^ı -ı lar ve a kapalı V n^ı lerden birinin daralt ç etkisinde kalan, kapalı V n^ı olarak tan mlanmaktadır: ötan, teden (Korkma-ı GBAA: 6).

6.3. ö / ü arası, zayıflamış “ö” ünlüsü: ö

ile, V aras nda o naklanan Anadolu ağ-ı lar nda pek rastlanma an-ı a flam ş, V n^ı r^ı: b^ı k, b^ı k, göde, g vde (Sağ r, EYA: 25), b^ı k ‘b^ı k’, gö^ı ‘g^ı’ (G^ı lseren, MİA: 44), b ön ‘bu g^ı n’, b^ı k, döver ‘d ver’, gö^ı ‘g^ı’ (Demir, OİYA: 57), b^ı k, öve miş V ve miş’, gö^ı, ö^ı, töreme ‘V reme’ (Demir, TİYA: 88), b^ı k ‘b^ı k’, b^ı klerin ‘b^ı klerin’, döverdiler ‘d verdiler’ (Demir, TİYA: 89).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

6.4. Arapçadaki ayn sesinin yerine söylenen “ö” ünlüsü:

Arap adan geçen kelimelerde g ĩ len V nV Ğ r: ‘ nV r, mV m (Erten, DA: 4).

7u

u’nun oluşumunda dil s rt n n n k sm inik, arka k sm umuşak damağa doğru kalk kt r. Halka şeklindeki dudaklar n ileri e doğru itilmiş olmas , dil s rt n n kabar kl ğ , ağ-□kanal n n daralması gibi organlar n durumlar na bağı olarak t nlamas en derin V nV u V nV Ş Ğ r (, ok, GF: 65). TV rki e TV rğ esi ağ-□lar nda da biğ ok, u V nV Ş ile karşı laş lmaktadır.

7.1. u / ı arası “u” ünlüsü:

u V nV Ş ile V nV Ş aras nda o naklanan, uvarlak V nV lerin Ğ-□leşmesi ile ilgili olarak oluşan, se rek g ĩ len bir V nV Ğ r: a□ ‘ a□’, go d ‘ko du’ (Sağ r, EYA: 25).

7.2. u / i arası “u” ünlüsü: u

u / i aras nda, tam Ğ-□leşmemiş bir u sesi olarak tan mlanmaktadır: bunu (Ercilasun, KİA: 54).

7.3. u / o arası “u” ünlüsü: v

“

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

(Korkmağ GBAA: 7; NYA: 22; Ö nşen, KYA: 22), g neş, n (Ö lseren, MİA: 44), b da , d ş ok, g bre, g -el, k snş (Demir, OİYA: 57), d r 'd r', d n 'd ğ n, d -enler 'd -enler', g nd- g nu 'g r', k seller 'k serler' (Demir, TİYA: 89), kler 'v kler', g r 'g r', g nnerde 'g nlerde', d -enlenir 'd -enlenir', d un 'd ğ n', k pler 'k pler' (Demir, SİYA: 91), g tmek 'g tmek', pe k 'pe k', e _eder k ; e _ederi, k 'v k', d -k 'd -k, g nş, ifl k ; iflik', d -'d - (Demir, TYA: 155).

7.6. Kaybolmak üzere olan “ü” ünlüsü: u

Za flam ş, kal n , u v nş d r; b lamad k (Ö lsevin, UİA: 14). K sa ş re du ulur; dal _urm ş 'dağ l rm ş', olur _umuş 'olur imiş' nohut _unan 'nohut ile', gu u ok 'ko u oru (Demir, TİYA: 89), amur _umuş ; amur imiş', olur _umuş 'olur imiş', , su _unan 'su ile', tu _unan 'tu ile', onu _da 'ounu da' (Demir, SİYA: 90-91), bu _udu 'bu idi', ş for _udum 'şof r idim', o uni 'o nu or', olu u 'olu or', koru u 'koru or' (Demir, TYA. 154-155).

7.7. Arapçadaki ayn sesinin yerine söylenen “u” ünlüsü: ‘u

Birka kelimede g r r: 'ud, 'urfa kebab , 'urfali (Erten, DA: 4).

8. ü

O naklanmas nda dudaklar u'daki gibi uvarlaklaşm ş, dil de i'de olduğu gibi n tarafından kabarak i'dekinden de derin bir kabarkl k me dana getirmiştir (, ok, GF: 72).

8.1. Kapalı ön çıkaklı “ü” ünlüsü: ü

i'nin boğulanmas ndaki dil durumu ile u'nun boğulanmas ndaki dudak durumunun birleşmesi olu ile oluşan, kapal , uvarlak, n, kakl , v v nş d r (Korkmağ GBAA: 5).

8.2. ü / ö arası “ü” ünlüsü: v

v ile , aras nda o naklanan (Ö lenso -Buran, EYAD: 33) , v v nş d r: g r , ş p r, s m (Ercilasun, KİA: 54). ' e neliktir ve v nş lerin genişleme ola na bağl olarak oluşur; r r mdar, r rmet (Sağ r, EYA: 26), r rki < r r (Eren, ZBKİA: 20).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

8.3. ü / u arası “ü” ünlüsü: ü

ü ile u arasında, fakat v’ e oranla daha fazla boğa gerisinde s lenilen, u’ a kaçan bir sestir; *bü* v k, *müşğ* l (Caferoğlu, GDİAT: XV; STAD: XXV). Orta damak bölgesinde, dil sırtının orta damağın ön kısmına v kselmesi ile o naklanan, kalınlaşmış bir v’ d r; mehg*üm*, *bürda* (Sağır, EYA: 26), *ük*, *okü* *üük* (Eren, ZBKİA: 20).

8.4. Kaybolmak üzere olan “ü” ünlüsü:

Zaflamış, ksaşre du ulan v v n v ş d r; *ğ büre* (Ö lsevin, UİA: 14), *değil idi*, *gelir imiş*, *lişen*, *üinen* (Demir, TİYA: 90), *verir imiş*, *vr ünş* ‘vr n v ş’, *vrk ünş* ‘vrk imiş’, *g v m ün* ‘g v m ile’, *gom ün* ‘g m ile’ (Demir, SİYA: 92), *v ü*, ‘v or’, *diki ü* *diki or*, *v ü*, *v or* (Demir, TYA: 157).

TARANAN ESERLER VE KISALTMALARI

AKAR, Ali, **Muğla Ağzıları**, Muğla, 2004. MA

CAFEROĞLU, Ahmet, **Anadolu Dialektolojisi** -İçine Malîme I, İstanbul 1940; II, İstanbul 1941. AD M I-II

----- **.Doğu İllerimiz** Ağ-lar ndan Toplamalar, İstanbul 1942. DİAT

----- **.Anadolu Ağzlarından** Toplamalar, İstanbul 1943. AAT

----- **.Sivas ve Tokat İleri** Ağ-lar ndan Derlemeler, İstanbul 1944. STİAT

----- **.Güney-Doğu İllerimiz** Ağ-lar ndan Toplamalar, İstanbul 1945. GDİAT

----- **.Kuzey-Doğu İllerimiz** Ağ-lar ndan Toplamalar, İstanbul 1946. KDİAT

----- **.Orta Anadolu Ağzlarından** Derlemeler, İstanbul 1948. OAAD

----- **.Anadolu Ağzlarından** Derlemeler, İstanbul 1951. AAD

DEMİR, Necati, **Ordu İli ve Yöresi Ağzıları**, Ankara 2001. OİYA

----- **. Tokat ve Yöresi Ağzıları**, Tokat 2005. TİYA

----- **. Sivas İli ve Yöresi Ağzıları**, Ankara 2006. SİYA

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

- ....., **Trabzon ve Yöresi Ağzları**, Ankara 2006. TYA
- ERCİLASUN, Ahmet B., **Kars İli Ağzları**, Ankara 1983. KİA
- EREN, Emin, **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzları**, Ankara 1997. ZBKİA
- ERTEN, M. nir, **Diyarbakır Ağzı**, Ankara 1994. DA
- GEMALMAZ, Efrasi ap, **Erzurum İli Ağzları**, Cilt, Erzurum 1978. EİA
- G LENSÖY, Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağ-lar**, Ankara 1988. KYA
- ....., Ahmet Buran, **Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler**, Ankara 1994. EYAD
- G LSEREN, Cemil, **Malatya İli Ağzları**, Ankara 2000. MİA
- G LSEVİN, Ö rer, **Uşak İli Ağzları**, Ankara 2002. UİA
- G NAY, Turgut, **Rize İli Ağzları**, Ankara 1978. RİA
- G NŞEN, Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları**, Ankara 2000. KYA
- KALAY, Emin, **Edirne İli Ağzları**, Ankara 1998. EİA
- KORKMAZ, Ze nep, **Güney Batı Anadolu Ağzları**, Ankara 1956. GBAA
- ....., **Nevşehir ve Yöresi Ağ-lar**, Ankara 1963. NYA
- OLCAY, Selahattin, **Erzurum Ağzı**, Ankara 1966. EA
- ..... **Doğu Trakya Yerli Ağzı**, Ankara 1966. DTYA
- ....., Ahmet B. Ercilasun, Ensar Aslan, **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, Ankara 1976. AKD
- Z ELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, Ankara 1997. UMA
- SAGİR, Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağzları**, Ankara 1995, EYA
- ....., **Anadolu Ağzlarında Ünlüler**, TDAYB 1995, s. 377-390. AA
- OK, Necip, **Genel Fonetik**, İstanbul 1951. GF
- Z LFİKAR, Hamā, **Bitlis'te derlenmiş atasözleri, deyimler, alkış, kargış ve bilmeceler**, Trkoloji Dergisi, III. C. 1. Sa , Ankara 1968, s. 65-105. BDA
- ..... **.Van gölü çevresi ağzlarının özellikleri**, ● mer As m Akso Armağan , Ankara 1978, s. 297-317. VG A●

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*